

RÁCZ JÁNOS

SZOMSZÉDAINK HELYNEVEI IV.

KÖZVETLEN SZOMSZÉDOK

A szelektől védett Pécselyi-medence kedvező klímája, valamint a sok forrás, a magaslatokról bőségesen csörgedező patakok miatt ősidők óta lakott. A korábbi két községet 1942-ben *Nemespécsely* néven egyesítették, 1946-ig Zala megyéhez tartozott, 1950-től *Pécsely* a neve.

PÉCSELY

Neve igen korai felbukkanású, 1211: „in villa *Pechel*” (TÖ.), 1244: *Peuchil, Peuchul*, 1309: *Pechel* (Cs. III: 92), 1343: *Pechel* (VR. 376). Másolati, illetve nem hiteles forrásokban is így szerepel, 1055/1324 u.: *Pechel* (DHA. I: 154), 1082/1350/1407: *Pechel, Pechul* (uo.: 231, 238), 1092/1274/1399: *Pechel* (uo.: 282). 1585: *Pécel* (PK. I: 126), 1617: *Pécsel* (ÉP.), 1819–1869: *Pécsöly* (MKF.).

A mai ejtészváltozatok között megvan a *Pécsěj* forma mellett a *Pécsöl(i)* is (vö. VeMFN. IV: 450), amely a második szótagbeli magánhangzó labializációjának eredményeként jött létre. A *Pécsely* elnevezés pusztá személynévből keletkezett magyar névadással, etimológiailag azonos a *Pécel* ~ *Pecöl* helynevekkel. Jakubovich Emil már 1927-ben rámutatott arra, hogy „régí nyelvünk hangtörvényei szerint a *Pezli* – *Pecli* személynévből származott a *Pecül* – *Pecel* személynév, és ilyen nevű megszólítótól a *Pecül, Pecel, Pecsely, Pécel* és *Pécsel* – *Pécsöl* helyneveink” (236). A helynév alapjául szolgáló személynév német eredetű; vö. ném. *Pezili* ~ *Pecili* (FNESz. Pécel). A német *c* helyén lévő magyar *cs* hanghelyettesítés eredménye lehet.

Pécsely a XII – XIII. század fordulóján három önálló falura különült el: *Nagy-*, *Kis-* (más néven *Alsó-*), valamint *Felső-* (később *Nemes-*) *Pécsely*. 1418: *Kispechel*, 1431, 1460: *Naghpechel* (Cs. III: 92), 1588: *nagy Peczel* (PK. III: 405). Sőt, sokáig megvolt Pécsely-pusztá (1852: *Kis Pecsels Pusztá* [C.], 1864: „hajdan helység lehetett, gyanítható, azelőtt mintegy 36-40 évvel elpusztított pusztá templomáról” (P.) is. A XVIII–XIX. századi térképeken ugyancsak hasonlóan jelölik ezeket: 1782–1785: *Kis Pétsöl, Nemes Pétsöl* (JO.), 1773–1808: *Kispécsely, Nagypécsely, Nemespécsely* (MTHt. ZM.), 1806: *Kis Pecsöly, Nagy Pecsöly* (Li.), 1854: *Kis-pécsöl* (GK.), *NS. [Nemes] Pecsöl, Nagy Pécsel* (GP.), 1855: *Nagy-Pécsel, Nemespetsel* (GPn.), 1857: *Nagy Pecsels, Nemes Pecsels* (DN.), 1858: *Kis Pécsely* (DNPé., NP.), *Nagy-Pécsely* (DNP), 1864: *Nagy Pécsel, Nemes és Kis-Pécsel* (P.), 1869–1887: *Kispécsel, Nagypécsel, Nemespécsel* (HKF.), 1907: *Nagy-Pécsel* (Bé.), 1923: *Kis*

Pécsely (NNf.). Mai helynévgyűjteményben *Nemespécsely*, „mert lakosai többnyire nemesek voltak”, *Kispécsely*, „mert pusztá lévén kevés házból állt” és *Nagypécsely* „paraszt vagy pógár pécselnek is neveztetett” (VeMFN. IV: 450–451). 1864-ben Pesty Frigyes szerint „A’ községnek csak a’ fent kitett neve él jelenben, régibb irományok szerint *Pécshely* – *Pechel* – *Pechelye* nevek láthatók, mellyek megkülönböztetésül nyerték a’ *Nemes* és *Kis* melléknevet, amaz azért, mert lakosai többnyire nemesek voltak, ez utóbbi pedig azért, mert pusztá lévén kevés házból áll ... Három Pécselről a’ mai nemzedék is tud u.m: *Nagy* – *Nemes* – *Kis Pécsel*ről, mellyek egymástól 1828 ik évben különítették el, nem lévén azelőtt közöttök semmi határ vonal”. „...a’ helybeli lakosok ’s egynehány szomszédos községbeliek által még ezelőtt 20 évvel is *paraszt* vagy némelnyek szerint *pógár pécselnek* neveztetett, bizonyosan azért, mert ellenkezőleg *nemes pécsellel*, ebben az utóbbi nemzedék tudomására egy nemes ember sem lakott” (P.). A *Kispécsely, Nagypécsely, Nemespécsely* névalakok közül kettő antonim jelentésű jelzővel áll, a harmadik teljesen más jelentéskörből származik. Az olyan helyneveink csoportjába, amelyeknek első névrésze foglalkozást vagy címet jelölő közszó.

Csak délkeleti irányban – a Tihanyi-félsziget felé – nyitott a Pécselyi-medence, három oldalról dombok és magaslatok veszik körül. A földrajzi köznévi utótagú kétrészes helynevekben az utótagként álló földrajzi köznevek helyfajtajelölő funkcióban állnak, és többnyire egyszerű szavak. Ilyenek a Pécsely környéki dombok, hegyek nevei, például a 303 m magas *Kakas-hegy* (1852: *Kakashegy* [C.], 1854: *GPe.* és 1857: ua. [DN.]), a *Bagó-hegy* (326 m), a *Felső-hegy* (360 m), a 327 m magas *Sima-hegy* (1852: *Simahegy* [C.], 1855: ua. [GPn.]), a *Róka-hegy* (398 m), a 419 m magas *Nagy-Gella* (1646: *Gella* [Vk.hh.jk. 296], 1670: ua. [uo. 29]), a 412 m magas *Hegyesmál-hegy* (1852: *Hegyes máli* [C.], 1854: *Hegyes male* [GB.]), a Balatonszőlős feletti másik, 250 m magas *Bagó-hegy* (1852: *Bagohegy* [C.], 1854: *Pagohegy* [GB.], 1858: *Bagó hegy* [DBK.], 1923: ua. [NNf.]), továbbá a településsel

azonos nevet viselő, magasabb *Pécsely-hegy* (1386: „monte *Pechelhege*” [DF. 201110]) erdővel, szőlőkkel borított magaslatai, valamint az ezzel szomszédos, 363 m magas *Derék-hegy* (1852: *Derékhegy* [C.], 1854: ua. [GP.], 1864: *Derék hegy* [P.], 1923: ua. [NNf.]), amelyet *Zádor-hegynek* (1923: *Zádor* [uo.]) is neveznek. Az oklevelek tanúsága szerint a középkorban *Szabad-hegy* [monte *Zabad*] (magyaroztatát l. alább) vagy *Nádasd hegye* (1394: *Nadasdhege* [DF. 201110]) területnek későbbi térképeken *Közép-hegy* (1852: *Közép hegy* [C.], 1854: *Középhegy* [GP.], 1857: ua. [DN.], 1858: *Közép hegy* [NP.]) volt a neve. Pesty szerint: „a’ szőlő hegynek úgy szólva közepét és javát képezi” (P.). A Derék-hegy északkeleti, ún. Zádor-hegy nyúlványán épült a XIV. század végén a *Zádor-vár* (1864: *Zádor* [P.]). Történelmi szerepe nem volt. A hegy meredek kúpján mára már csak néhány falszakasz maradt. 1384-ben Mária királynő Vezsenyi László asztalnokmester hűségére való tekintettel a barnagi birtokán lévő *Szabad-hegyen* vár építésére ad engedélyt: „quod ipse in monte *Zabad* nuncupato intra terminos et veros limites possessionis sue Barnagh” (VR. 816). 1394-ben *Zabadhege* (DF. 201110). A *Zádor-vár* társneve a *Heim-vár* (1864-ben Pesty Frigyesnél *Hem vára* [P.]), balatoni útikönyvben és világhálós honlapokon *Himfy-vár* (pl. <http://www.turautak.com>) néven is említik. Ez utóbbi név azon alapul, hogy a korábbi kutatás szerint a vár építési munkálatait Heim fia Benedek, Himfi Benedek, XIV. századi főúr kezdte meg. A XV. században a vár már elhagyatottá válik, hamarosan pusztavárként emlegetik. Számos helynév keletkezett a *Pusztavár* névével (1852: *Pusztavári* [C.], 1854: *Pusztavari legelő* [GPe.], 1854: *Pusztavari szentehegy* [GPe.], 1857: *Pusztavari düllő* [DN.], 1858: *Pusztavari* [DNPé.]).

Mikrotoponimák Pécselyen. A leíró elemzésben egy-egy névrész a teljes helynév olyan szegmense, amely a denotátumról valamilyen információt közöl. A névrész az elemzés során aztán részben funkcionális-szemantikai, részben pedig lexikálmorfológiai aspektusból vizsgálható. Névelemnek tekintjük a névben (és az egyes névrészekben) meglévő lexémákat, illetve a névben (névrészben) funkciót kapó toldalékmorfémákat (képzőket, jeleket, ragokat). A személyt vagy csoportot jelölő főnév + földrajzi köznévi struktúrájú nevek csoportjába azok a nevek sorolhatók, amelyek előtagja névrész. Ilyen Pécselyen is van, a *Csehek temetése* (1855: *Csehek temető* [GPn.], 1864: P.) Pesty szerint „egy 50 folyó ölnyi körületű magaslat ...hihető

talán, hogy a’ Mátyás Király táborát oda hagyott és Nagy-Szombat felé sietett Szvela cseh hadnagy népének, Szt. Grótnál éjjel a’ Szala vizének réa bocsátása által megszalasztott egy része vette erre utját ’s itt utol értvén annak nagyobb része lekasaboltatott, ’s itt eltemettetett” (uo.).

Más a névadási szemlélet háttere az olyan helynevek esetében, amelyeket személynévvel alkottak. Az ilyen névalkotás feltehetően nem csak magyar sajátosság, és keletkezése még az őseink letelepedése előtti korra tehető, bizonyára még a nomadizálás korából származik, amikor ugyanis csak valakihez lehetett menni, s nem valahová. A személynévek kategóriája igen sok típusban képviselteti magát: többemű személynévi alak, családnév, keresztnév, ragadványnév, illetve szentnév egyaránt szerepel a helynevekben. A személynévet felhasználó névadásban egy olyan, talán őseink is nevezhető motiváció körvonalazódik, melyet alapvetően a birtoklásban lehet megragadni. Pécsely keleti részén a *Vekeny* (1852: ua. [C.], 1923: *Vekenye* [NNf.]) helynév pusztaszemélynévből keletkezett *-ny* képzővel, a régi magyar *Velek* személynévvvel függ össze. Volt *Felső-mező* (1858: *Felső mezző* [DNP.]) és *Alsó-mező* (1858: *Alsó mezző* [uo.]) neve is. Nagypécsely területén fekszik a *Barta-rét* (1923: *Barta rét* [Nnf.]). Régről adatolható helynév Pécselyen a *Csaba* (1855: GPn. [uo.], 1858: *Csoba* [DNP.], 1923: *Csaba* [Nnf.]). A Diósi-réteknél van a *Csaby-sarok* (PÓ.) nevű lejtős szántó, ennek eredeti tulajdonosa a Csaby család volt. A kb. 500 holdas *Pusztavár* vagy *Klára-pusztavár* (PÓ.; 1973: *Klárapusztavár* [Hnt.]) major valaha a káptalani birtok központja volt, 1910-ben parcelálták, és eladták. Később a balatonfüredi tsz szarvasmarhatelepe volt itt. Régen *Kispécsely* volt a neve, több lakosa is volt, később elnéptelenedett. Az ott lévő *Kastély* épületében az államosítás után a tsz-major dolgozói laktak. A *Cupor-megye* sík szántó, eredeti tulajdonosa a Czupor család volt. A *megye* köznévi helynevekben egyéni birtokokat elválasztó határ. Megvan a pécselyi *Csúcs-megye* (1855: *Csúcsmegye* [GPn.]) helynévben is. Személynévvel alkották a dombos *Marton-erdő* (PÓ.) és a *Bajomi-föld* vagy a *Kelemen-rét*, *Kelemen-erdő* (uo.) nevét, akárcsak a *Felker-völgyét* (uo.), amely a nagyvázsonyi Felker Ferenc tulajdona volt, régen faszenet égettek a területen. A *Király-oldal* lejtős szőlő eredeti tulajdonosa pedig az örvényesi Király család volt. 1971-ben 6 ha nagyüzemi szőlőt telepítettek ide. A kispécselyi *Bakos-föld* domboldali szántó, egykori tulajdonosa Bakos Imre, a *Csák-*

oldal (uo.) pedig a Csák család tulajdona volt. A *Szili-gunyhó* (uo.) lejtős szántóföld sarkán Szili nevű tulajdonos kökunyhója állt valamikor. A *Cséri* személynév Pécselyen számos helynévben szerepel, ilyen a *Cséri-erdő* domboldal, Cséry Sándor volt a tulajdonosa, a *Cséri-szilfa* domboldal, legelő, itt állt Cséry Sándor legelőjén egy nagy szilfa.

Növénynevekből gyakran toldalékmorféma hívtott életre helynevet, s közülük igen tipikus az *-s* képzős névszerkezet (például Gyümölcsös, Mogyorós, vagy Pécselyen a *Fenyves* (1864: P.) határrész. Az *-s* képző vélhetően az egész magyar nyelvterületen jellegzetes egyrészes neveket létrehozó funkcióban szerepel. A növénynévi alapú helynevek morfológiai szinten két típusba sorolhatók: az előtag jelöletlen (Som-hegy), vagy jelölt alakban része az adott térség mikrotoponímiai rendszerének (Cseresznyés-földek). Jelöletlen előtaggal alkották Pécselyen a *Giligó-dűlő* helynevet. A meredek déli lejtőjű hegynek sajátos a mikroklímája, kötött barna erdőtalajjal a késői érésű szőlőfajták kiváló termőhelye. A *Giligó* pusztánövénynévi alapú helynév, hiszen a népnyelvben a *giligó* 'galagonya' (ÚMTsz.) jelentésű. Az *Iharkút* (1852: C., 1855: *Iharkut* [GPn.]) közelében minden bizonnyal juharfa volt, a juharfa 'Acer' karéjos levelű díszfa, a szláv eredetű *juhar* nevet 1232-ből származó oklevélben olvashatjuk először *ihor-fa* (Oklsz.) írásképben, ez az *ihar* máig megőrződött a nyelvjárásokban. Lejtős, domboldali szántó a *Lencse-szer* (1852: *Lencse szer* [C.], 1855: *Lencsizer* [GPn.], 1923: *Lencseszer* [Nnf.]). A *Babvölgy* (PÓ.; 1864: P.) határrész rét Pécsely déli részén. A *Kender-szer* (1852: *Kenderszer* [C.], 1855: ua. [GPn.], 1858: *Kenderszeri* [DNP.], 1923: *Kenderszer* [Nnf.]) ma lejtős szőlő, régen megkülönböztettek Nagy- és *Kiskenderszert* (PÓ.), a nyomásos gazdálkodás idején itt voltak a kenderföldek. Szinte minden pécselyi lakosnak volt itt néhány öl széles, de hosszú szántóföldje. A *Kenderszer-dűlő* a Zádor-hegy lábánál terül el, kötött, jó vízgazdálkodású agyagtalaja van. Hogy az előtag jelölt alakban része a helynévnek, arra Pécselyen a régi *Nádasd hegye* (1394: *Nadasdhege* [DF. 201110], 1425: „in territorio possessionis nostre Pechel vocate in loco *Nadasd*” [HO. IV: 283]) helynév a példa. És ilyen a *Körtés*, *Körtélés* domboldali legelő, mely a sok vadkörtefáról kapta a nevét. A *Diósi rétek* (1816: *Diosi rétek* [Vk.hh.jk. 359], 1854: *Diosi* [GPe.], 1857: *Diosi rétek* [DN.], 1923: *Diósi* [Nnf.]) elnevezés tulajdonnévi része a *dió* főnévvel + *-s* helynévképzővel keletkezett, a köz-

névi rész a *rét* főnév többesszámú alakja. Itt folyik a *Diósi-rétek-patak* (PÓ.), amelynek korábbi neve *Vászolyi-patak* (uo.). A svábok által művelt szőlőhegyekben maradtak fenn nagy számban a házi berkenyék, például a Pécselyi szőlőhegy felső felén, amit a vöröstói, barnagi és nagyvázsonyi svábok birtokoltak. Megbecsülték a mogyorót is, a *Mogyoró-hegy*, *Magyaró hegy* (1852: *Magyaróhegy* [C.], 1854: ua. [GPe.], 1857: *Magyaróhegy* [DN.], 1923: *Magyaróhegy* [Nnf.]) dombos határrész, a tulajdonnévi részben a *mogyoró* (széles levelű, barkás virágú cserje; *Corylus*; 1055: TA., 1212 és 1255. Oklsz., 1305 k.: BesztSzj.) nyelvjárási alakváltozata szerepel, akár csak a *Magyaró-hegyalja* (1852: *Magyaróhegyallyai* [C.], 1854: *Magyaróhegyalljai* [GPe.]) helynévben.

A Pécselyi-medencében régen tó terült el, római kori vashorgot láthattunk egy pécselyi kiállításon (Hét évezred emlékei a pécselyi völgyteknőben), amíg még megvolt, és látogatható volt ez a kivételesen értékes gyűjtemény (dr. Józsa Tivadar áldozatos és fáradhatatlan gyűjtésének eredménye. Ő Bodosi György néven író, költő, 1953 óta volt Pécsely körzeti orvosa. Számos könyve közül a *Völgyvallatás* című műve útikalauz, élménybeszámoló, mondhatni személyes szociográfia munkahelyéről, és hat felejthetetlen művésznök – Illyés Gyula, Borsos Miklós, Déry Tibor, Németh László, Passuth László, Keresztury Dezső – balatoni nyári otthonáról). Pécsely forrásai a tó lecsapolása után is bőven adtak vizet, a Balatonhoz csörgedező *Pécsely patakra* Örvényesen öt vízimalom épült. Ma is számos forrás és ér, patak van a pécselyi területen, feltűnően sok ezért a vízre utaló helynév. Ilyen a *Jábodi-forrás*, a *Börtön-kút* (1852: *Börtönkut* [C.], 1854: *Börtönkut* [GPe.], 1857: *Börtönkut* [DN.]), a *Berki-kút*, *Vajda-kút*, *Szentes kút* (1857: *Szenteshegy* [DN.], 1858: *Szentes kut* [DNPé.], 1858: *Szentes kut* [NP.]). A *Fűz-kút*, *Fiz-kuti-forrás* (PÓ.; 1852: C., 1855: *Fűzkut* [GPn.]) táplálja a *Fizkúti-patakot*. Pécselytől keletre fekszik a *Bozótikút forrás*. A *Varjas-kút*, *Vargyas-kuti-forrás* (1852: C., 1855: *Varjaskut* [GPn.], 1864: P., 1923: *Varjas kút* [Nnf.]) lapos külterületi réten ered a *Vargyaskúti-patak* (PÓ.), egyik ága a Fő utca északi árkában folyik át a falun. A *Nagykerti forrás* (uo.) táplálja a *Nagykerti-patakot* (uo.) vagy *Nagykerti-sédet*, vize átfolyik a községen, a Hosszú u. 51. sz. ház kertjében lép be az utca árkába, és a Zádori-patakba ömlik. A *Bötke* (1923: Nnf.) határrészen ered a *Bötkei forrás* (PÓ.), ennek vize táplálja

a *Bötkei-patakot*. A *Kisbötke* (uo.) sík rét. A *Gazsó-kút* (uo.) foglalt forrás, a Hosszú u. 52 alatti ház előtt van, a *Kis-kút* (uo.) pedig a 15. sz. előtt. A *Falu-kút* (uo.) ma zárt szivattyúskút, egykor nyitott gémeskút volt, a közös legelőre hajtott marhák itatására szolgált. A *Templom-séd* (PÓ.) a Zádori-pataknak a református templom melletti híd alatt átfolyó része. A híd tövében bugyogó bő vizű forrás a *Templom-forrás* (uo.). A *Bodonkút* (1855: *Bodonkut* [GPn.], 1864: P., 1923: NNf.) esetében a *bodon* névelem jelentése 'korhadt, odvas belü – mindkét végén nyílt – fatönk'. Ilyen csőszerű fatönkkel, úgynevezett *bodonnal* bélelték ki a forráskút gödrét. Régóta adatolható az *Iharkút* (1852: C., 1855: *Iharkut* [GPn.]). A *Köves-kút* (PÓ.) a Templom u. 32. sz. ház előtti forrásfoglalás, bő vizét a környék lakói használják, felesleges vize az alatta lévő rétekre folyik. Az *András-kút* (1864: *András kútja* [P.]) forrásról Pesty Frigyes azt írta 1864-ben, hogy „Nemes pécsel községtől észak keletre felbuzgó forrás, melyről az a' szóhágyomány, hogy a háborús világban az egyház harangja abban rejtett el, 's máig is ott van” (uo.). A *Klárapusztai-forrásnak* bő vize van, az állatok itatására használták. A *Borzáné-kút* (PÓ.) nevű sík rét területén fakad a *Borzáné-kúti-forrás* (uo.), a Temető-alján (1923: *Temető alja* [NNf.]) fakad a *Temetőaljai ókut* (1855: *Temetőallya ókut* [GPn.]), illetve *Ország kútja* (1864: uo.). A Felső-erdei *Berki-kút* (PÓ.) ásott kút, a *Kemence-kút* (uo.) viszont forrás, ennek társneve a *Zádor-kút*. A mélyen fekvő részen volt a *Halastó* (uo.), az 1980-as években lapos szántó és mocsár, korábban, az 1930-as években bolgárkertészlet, később pedig halastó volt. 1960-ban szűnt meg a halastó. Másik tó a *Kis-tó*, társneve a *Mocsolak* (1852: C., 1855: GPn.). Erre volt a *Tó-telek* (1855: *Tó telek* [GPn.]). Számos patak folyt Pécselyen: *Varjas-kúti-patak*, *Fűz-kúti-patak*, *Vászolyi-patak*, *Nagy-kerti-patak*, *Bötkei-patak*, *Zádori-patak*, *Pápa-séd* (1858: *Pápa Sél* [DNPé.], 1864: *Pápa séd* [P.]) és a *Hold-séd* (1858: *Hold sed* [NP.]). A *Templom-séd* vízfolyás a Zádori-patak egy szakasza.

A sok vízfolyás számos vízimalmot hajtott Pécselyen, a *Malom-oldal* domboldal, szántó és erdő van rajta. A *Tót-malom*, más néven *Zádor-malom* épületét már 1486-ban említik, a Zádor-kút vize hajtja a forrástól alig 200 m-re. Egykor a káptalani birtok malmaként működött a *Szakadáki-malom* (PÓ.) vagy *Tiposi malom*, a *Bóna-malom* épületével együtt ma már rom. A *Gajdocs-malom*, a *Kösztlér-malom* és a *Szalai-malom* vagy *Sósi-*

malom (1852: *Soos Malom* [C.]) egykori tulajdonosairól kapta a nevét. Források elnevezéseivel, vízrajzi nevekkkel számos dűlőnevet alkottak Pécselyen. Az *András-kúti-rét* (1864: P.) mélyen fekvő rét. Az *Ó-kút* (1852: C., 1864: P.) sík szántó, Pesty magyarázata szerint „egy régen elhagyott kúttól vette nevét” (uo.). Ugyancsak forrás nevével keletkezett a mélyen fekvő *Bodonkúti-rét* (1852: C.) elnevezése. A *Macska-kút* (1852: *Macskakut* [C.], 1854: *Macskakuti* [GPe.], 1857: *Macskakut* [DN.], 1864: P.) sík szántó, Pesty szerint a környéke „erős mocsáros szántó föld” (uo.). A *Tarcsa-kút* (1852: *Tartsakut* [C.], 1855: GPn., 1864: P. és 1923: ua. [NNf.]) nevű határrész domboldal, szántó, alatta terül el a *Tarcsa-kútalja* (1852: *Tartsa kút aly* [C.]). A *Vízálló* (PÓ.; 1852: C.) nevű völgykatlan a Tarcsa-kútnál fekszik, csapadékos tavaszon összegyűlik itt a víz. A *Vízalja* (1852: *Víz allya* [C.], 1855: *Vizallya* [GPn.]) völgykatlan, szántó. A *Tó-telek* (1852: C., 1923: NNf.) sík szántó.

Pécsely gazdasági és társadalmi életében mindig is fontos szerepe volt a szőlőtermesztésnek, borászatnak. Erre mutat a számtalan borpince, és a sok szőlős terület helyneve is. A *Dézsma pince* rendkívül nagy méretű, földbe vájt kőpince, a jobbágyság idején itt gyűjtötték össze a dézsmabort. A *Pogánypince* (1852: *poganypincze* [C.], 1855: GPn. és 1864: *Pogánypince* P.) völgykatlanban van, Pesty szerint „felfordított cserép fedő alakú mélység... az a vélemény felőle, hogy a tatár, de bizonyosabban a török világban, e' tájon pusztított ellenségnek éji tanyája, vagy ragadományainak lerakó helye volt” (uo.). Ez lehet a magyarázata a *Pogány pince* elnevezésnek. A *Cséri-pince* szép épülete műemlék, egykori tulajdonosának a nevét viseli. A *Bordoma* (1852: C., 1864: P. és 1923: ua. [NNf.]) lejtős szőlő, 1974-ben 12 ha nagyüzemi szőlőt telepítettek benne. A *Szekrény-völgy*, *Szökröny-vőgy* (1858: *Szokron völgy* [NP.], 1858: *Szokron völgy* [K1], 1864: *Szökröny völgy* [P.], 1923: *Szekrényvölgy* [NNf.]) dombos szőlőterület. Pesty szerint alakjáról nevezték el (P.). A *Köves telek* (1852: *Köves telek* [C.], 1854: *Kövecstellek* [GPe.], 1857: *Köves Telek* [DN.], 1864: P., 1923: NNf.) lejtős szőlőterület, korábban kövecses szántó volt, 1962-ben és 1975-ben 17 ha nagyüzemi szőlőt telepítettek ide. Középkori cserepek, régi házak nyomai kerültek felszínre. A *Zádori-dűlő* (1973: Hnt.) lakothely, dombos szőlő.

A *Fecskefarok* (1852: *Föcskefarok* [C.], 1854: *Fecskefarki* [GPe.], 1857: ua. [DN.], 1923: *Fecskefark* [NNf.], 1864: *Fecske fark* [P.]) dombos sző-

lőterület. Pécsely keleti részén a *Kósa-hegy* (1852: *Kosa hegy* [C.], 1854: ua. [GPe.], 1857: *Kosahegy* [DN.], 1858: *Kosa hegy* [NP.], 1864: P., 1923: *Kósahegy* [NNf.]) ugyancsak lejtős szőlő, része a *Kühegyorra* (PÓ.), 1963-ban 8 ha, a hegy további részére 1971-ben 10 ha nagyüzemi szőlőt telepítettek. A *Nyáló-hegy*, *Nyálló-hégy* (1852: *Nyaló hegy* [C.], 1855: *Nyalohegy* [GPn.], 1864: *Nyaló hegy* [P.], 1923: *Nyállóhegy* [NNf.]) ugyancsak domboldali szőlő, kedvezően déli fekvésű, Pesty véleménye az, hogy „ízese legelőjéről neveztetett el” (P.). Ma is szőlő van a területen 20 pincével. Pécsely Rózsadombjának is nevezett hegy, mely meredek déli lejtőjével, és kötött magas humusztartalmú agyag talajával, méltán alapozta meg a pécselyi Olaszrizling elismert hírnevét. A *Nyáló-hegy-alja*, *Nyálló-hégy ajja* (1852: *Nyaló hegy ally* [C.]) dombos szántó. A *Berek* (1852: *Berek oldal*; *Lap Berek* [uo.], 1855: *Berek*, *Lapberek*, *Berek oldal*, *Berek torok* [GPn.], 1923: *Bereki dűlő* [NNf.], *Berek-torok* [PÓ.]) völgyben is szőlőültetvények voltak, akár csak az *Új-hegyen* (1852: *Uj hegy* [C.], 1855: *Ujhegy* [GPn.], 1858: *Uj hegy* [DNP.], 1923: *Újhegy* [NNf.]) és a *Sima-hegyen* (1852: C.), a *Cina-völgyben* (1852: *Cina völgy* [C.], 1854: *Cinavölgy* [GPe.], 1857: DN., 1923: ua. [NNf.], 1864: *Czinahegy* [P.]) vagy a *Lakat-harasziban* (1852: *Lakatharasz* [C.], 1854: *Lakatharaszti* [GPe.], 1857: ua. [DN.], 1864: *Lakatharaszti szőlők* [P.], 1923: *Lakatharasz* [NNf.]), illetve a *Kereszti dűlőn*, más néven *Mádé-oldal* (PÓ.; 1852: *Felső*, *Alsó Mádé* [C.]) lejtőjére 1966-ban 8 ha nagyüzemi szőlőt ültettek. A *Kő-hegy orra*, *Kühegy orra* (1864: *kőhegyi erdő* [P.]) domboldal, a legelőkön kívül szőlőültetvény is volt, akár csak a *Fenyves* (1864: uo.) vagy a *Bagó-hegy* lankáin. A *Jábad* (1852: C., 1855: GPn., 1864: P., 1923: NNf.) sík szőlő, korábban legelő volt, 1974-től a nagyüzemi szőlőterület része. A *Szentes-hegy* (1852: C.) domboldali szőlő.

A *Kútfő* (1852: *Kutfői*, *Kutfeji* [C.], 1864: *Kutfői-forrás* [P.], 1854: *Kutfai* [GPe.], 1857: *Kutfői* [DN.], 1858: *Kut fő* [NP.], 1923: *Kútfő* [NNf.]) enyhén lejtős szőlő. A második, a *-fő* névrésznek – amely eredetileg a *fej* szó alakváltozataként különült el –, földrajzi köznévi szerepét elsődleges testrésznévi jelentéséből kapta, a *fejnek*, *főnek* ’forrás, kezdet’ a jelentése. A *Sárkány-völgy* (1852: *Sarkany völgy* [C.], 1855: *Sarkanyvölgy*, *Alsó sarkanylik* [GPn.]) szántó és szőlőterület, őskori edénytöredékek, bronz kardpengedarabok kerültek innen elő.

A *Vekenyén* (1923: NNf.) volt a *Döglút* és a *Bástyás-vágó* (PÓ.). Utóbbin 1965-ben 3 ha közösen telepített háztáji szőlőt ültettek. Domboldalon húzódó szőlőültetvény, nevét onnan kapta, hogy a szélét kőbástya határolja. Az *Öreg-hegy* (1852: *Öreg hegy* [C.], 1855: *Öreghegy* [GPn.], 1858: *Öreg hegy* [DNP.], 1923: ua. [NNf.]) dombos szőlőterület, az *öreg* jelző jelentése itt ’nagy’ (vö. *Öreglak*, *Nagylak*).

A *Hamar* (1852: *Hamar*, *szőlők allyai* [C.], 1857: *Hamar Szőlők*, *Hamar szőlők allyi* [DN.], 1864: *Hamarszőlőkajjai* szántóföldek [P.], 1923: *Hamari szőlők alja* [NNf.]) domboldal, enyhén lejtős szántóföld. A névadási szemlélet háttere az lehet, hogy a községhez legközelebb lévő, hamar elérhető terület. A *Pap-rét* lejtős rét, régen a református lelkész javadalma volt.

Köznéből gyakran toldalékformája hívott életre helynevet, s közülük a legtipikusabbnak az *-s* képzős névszerkezet látszik. A *Köves-tar* dombos, erdős terület a *Kövesi-rétek* (1858: *Kövesi réteki* [NP.], 1923: *Köves rétek* [NNf.]) közelében. A *Déllő* domboldal, erdő, legelő, a jószágok delelőhelye az egykori nemes-pécselyi határban. A lejtős *Kódistelek* (PÓ.), *Koldus-telek* (1852: *Koldustelek* [C.], 1855: GPn. és 1864: ua. [P.], 1923: *Kódistelek* [NNf.]) a határ leggyengébb minőségű szántója, vékony termőréteggel, ez a névadási szemlélet háttere. Az *Apagy* (1816: *Apagy Diverticulum* [Vk.hh.jk. 359], 1852: ua. [C.], 1854: *Apagy* [GPe.], 1857: ua. [DN.], 1864: P. és 1923: *Apagy* [NNf.]) mélyen fekvő szántó, Pesty szerint „lapályos, nedves időben némely részben nem használható szántóföld” (P.). A *Kőhid*, *Kühid* (PÓ.; 1852: *Kőhid* [C.], 1855: *Kőhid* [GPn.], 1923: *Kőhidi dűlő* [NNf.]) sík szántó, a dűlőt a tótvázsonyi országút szeli ketté, az országúton lévő kőhidról nevezték el. A *Börtön-kút fölött*, *Börtönkut föli* (1854: *Börtönkutfőle* [GPe.], 1858: *Börtenkut föllő* [DNPé.], 1858: *Börten kut fölle* [NP.]) szőlő, tó. A *Kis-Bötke* (1852: *Kis bötke* [C.], 1855: ua. [GPn.], 1864: P. és 1923: ua. [NNf.]) mélyen fekvő rét. Nemespécsely területén fekszik a *Nagy-rét* (1923: *Nagyrét* [Nnf.]), *Nagy-kert* (1852: *Nagykert* [C.], 1854: *Nagykerti* [GPe.], 1857: *Nagykerti* [DN.], 1864: *Nagykert* [P.]) sík szántó, a falu központjában folyik a *Nagykerti-séd*, Pesty szerint „részint lakházaktól, részint belső telkektől körülvett rét” (uo.), mélyebben fekvő határrész a *Kertalja* (1855: *Kertallya* [GPn.]). A *Megyhegy* (1852: *Megyhegyi* [C.], 1854: *Megyhegyi legelő* [GPe.], 1855: *Megyhegy* [GPn.], 1857: ua. [DN.], 1858: *Megyhegy* [NP.], 1864: ua. [P.], 1923: ua. [NNf.]) a

Nyáló-hegytől délre fekvő, zárt erdővel körülvett dűlő. Sziklás, köves talaját, a sziklagyepen évszázadok alatt felhalmozódott humusz hizlalja. Az itt termelt borok igen zamatosak, és még a szárazabb években sem lágyulnak el, a jó vízháztartásnak köszönhetően.

Lejtőjén megkülönböztették a felső és az alsó részt; vö. *Megy-hegy-főle* (1852: *Megyhegyfőli* [C.], 1855: *Medhegyfőli* [GPn.]), illetve *Megy-hegyalja* (1852: *Megy hegy allya* [C.], 1855: *Megyhegyallya* [GPn.]). Régi okiratokban, sőt térképeken is előforduló, ám kiveszett helynév Pécselyen a *Magyarázó-hegy* (1816: *Magyarázó hegy* [Vk.hh.jk. 359]) és a *Szép-magas* (1816: *Szép Magasi* malom [uo.], 1854: *Szepmagasi* [GPe.], 1857: ua. [DN.], 1923: *Szépmagas* [NNf.]). Ugyancsak régi helynév Pécselyen a *Hármas-szőlők-alja* (1854: *Harmaszöllőkallya* [GPe.]), a *Mohács* (1852: *Moháts* [C.]), továbbá a *Bozod* (1855: GPn.), a *Parti út* (1855: *parta ut* [GPn.]) és a *Kucur út* (1858: NP.), valamint a *Tüs-kés-oldal* (1854: GK.).

A *Hideg-hegy* (1852: C., 1857: *Hideghegy* [DN.], 1858: *Hideg hegy* [DNPé.], 1858: *Hideg hegy* [NP.], 1864: P., 1858: K1, 1923: ua. [NNf.]) legelő és szőlő, a környék legmagasabb pontja, legtovább van hóval borítva, zordabb klímájáról kapta a nevét. Mivel a mai Pécsely korábban két önálló községből és Kispécsely-pusztából állt, természetesen előfordulnak azonos helynevek, amelyek azonban más-más tereprészletet jelölnek. A *Szurdik* (1864: *szoba szurdik* [P.]) völgykatlan, erdő, Pesty szerint „egy fával sűrűn sötét meredek völgy” (uo.).

Az *erdő* földrajzi köznévi sokszor birtokos jelzős szerkezetben (erdeje) vesz részt a helynevek utótagjaként állva. Ugyanakkor gyakoribb a jelöletlen minőségjelzős szerkezet, ez a szokványos névstruktúra: Szilas-erdő, Varga-erdő, Öreg-erdő stb. A képzetlen melléknév + földrajzi köznévi struktúrájú nevek igen nagy csoportot alkotnak a kétrészes nevek között. Az általában különösen kedvelt melléknévek közé sorolható jellegzetes toldalék az *alsó*, a *felső*, a *hosszú*, a *kerek*, a *kicsi* ~ *kis*, valamint a *nagy* (vagy *öreg*) lexéma. Pécselyen a *Felső-erdő*, *Fősső erdő* (1852: *Felső erdő* [C.], 1854: ua. [GPe.], 1855: ua. [GPn.], 1857: ua. [DN.], 1858: ua. [DNPé.], 1864: P. és 1923: ua. [Nnf.]), valamint az *Alsó-erdő* (1854: *Alsó erdő* [GPe.], 1857: *Alsó Erdő* [DN.], 1857: ua. [DN.], 1923: *Alsóerdő* [NNf.]) dombos, erdős terület. A *Kis-erdő* (1852: *Kis erdő* [C.], 1855: ua. [GPn.]) területén sok cserép, állatcsont és kőbalta került elő. A *Kis-erdő főle* (1923: *Kiserdő fölött* [NNf.]) domboldal, szántó.

A *Kabdia* (1858: K1, 1864: P., 1923: NNf.) mélyen fekvő legelő az egykori kis-pécselyi puszta területén. A *Dobogó* (1852: C., 1855: GPn., 1864: P., 1923: ua. [NNf.]) más néven *Koldus-dűlő* a Nyáló-hegytől északra fekvő, nyereg alakú dűlő. Korábban nem használták, mert rendkívül köves, sziklás talajú. Viszont magas a talaj humusztartalma, és kedvezően meleg a fekvése. A *dobogó* eredetileg fahíd neve, a hangutánzó szó arra utal, hogy lovak, kocsik áthaladásakor dobogó hangot ad.

Régi tevékenységre utal a *Szénégető* határrész neve, ma dombos rét, erdő, legelő. A nevével a talajára utaló *Agyagi* (1852: C., 1854: GPe. és 1857: *Agyagi* [DN.], 1864: *Agyag* [P.]) agyagos szántóföld, az *Átó* (1852: C., 1854: *Átói* [GPe.], 1855: *Altólai* [GPn.], 1864: P.) sík szántó, Pesty szerint „igazibb neve a' *tói* vagy *tóra dűlő*, mert a' végében lévő úgynevezett *Sós rétek* nedves időben vízben állnak”. A *sós* jelzőnek helynevekben általában 'sásos rét' a jelentése. A *Sósi-rétek* (1852: *Soos Rétek*, *Sósi* [C.], 1857: *Soos Rétek* [DN.], 1864: *Sós rétek* [P.]) sík rétság, sós füvéről nevezték el. A *Lapossegg* (PÓ.) lapos, lejtős erdőrészt, a *Csőngő* (uo.; 1852: *Csengő* [C.], 1855: ua. [GPn.], 1864: *Csengő hegy* [P.]) dombos erdő, Pesty szerint „cseres hegy, talán kevés értékű visszhangjáról”. Az *Ágas-magas* (PÓ.; 1864: P.) erdős hegy, Pestynél „nyereg formájú, jókora magasságú vén tölgyes és török meggyfás hegy” (uo.). Kettős ágú hegy, erről kapta a nevét. A *Hindó haraszt* (1864: *Hindő* [uo.]) lokalizálása bizonytalan. A *Farkasfogó* (1852: *Felső Farkaslik* [C.], 1855: *Farkasluk* [GPn.], 1855: *Felső farkaslik* [GPn.], 1858: *Farkas vermi* [DNPé.]) dombos erdő, nyilván farkasokat ejtettek itt el hajdanán. A *Ferenc-hegy* (PÓ.; 1852: *Ferenchegy* [C.], 1857: *Ferenczhegy* [DN.], 1864: *Ferenchegy* [P.]) műveletlen dombtető, a falu délnyugati szélén lévő kőhát, satnya gyümölcsfákkal. A *Zádor-völgy* (1852: *Zádorvölgy* [C.], 1854: ua. [GPe.], 1857: *Zádorvölgy* [DN.]) rét, a *Bagó-mál* (1852: ua., 1855: *Bogoma* [GPn.], 1858: DNP., 1864: P. és 1923: ua. [NNf.]) legelő, fennsík. Az *Urasági-oldal* (PÓ.) lejtős, domboldali szántó.

A *Konyhakert* (1855: GPn.) ma a templomtól keletre, az országút mellett fekvő terület, már csupán kis részét művelik. A *Szállás-völgy* erdős völgy, a *Csucska-rét* mélyen fekvő rét, az *Eb-hegy* műveletlen domboldal, a *Puszta-rét* (1852: *Pusztarét* [C.], 1854: *Pusztai rét* [GPe.], 1857: *Puszta Retek* [DN.], 1858: *Puszta réteki* [NP.]) ugyancsak. A *Tetői-rétek* (1852: *Tetői*, *Tetőre* [C.], 1923: *Tetői-földek* [NNf.], 1864: *Pusztai* vagy *Te-*

tői domb [P.] domboldali szántó és rét. A *Temetői tiposi-dűlő* (1854: *Temetői tiposi dűlő* [GK.]) talán személynévvel alakult dűlőnév; vö. Szakadáki vagy *Tiposi malom* Pécselyen (l. fent). A *Vászolyi-oldal, Vászói ódal* (1864: *Vászolyi oldal* [P.]) domboldal, mélyen fekszik az *Ökör-tilos* (PÓ.), ezt a gyenge minőségű szántó határrészt 1976-ban alakította át legelővé a tsz. A *Szakadák* (1864: uo.) völgy, rét, Pestynél „a’ hegyektől összeszorított meredek völgy, mely a’ pécseli határookban gyült víznek kifolyásául szolgál” (uo.). A *Magyaró-hegyen* (l. fent) át vezetett a *Csapás* (PÓ.), *Nagypécséji csapás*, a *csapás* köznévknek ’állathajtó út’ a jelentése, a *Csapásmenté* (uo.; 1852: C.) lapos szántó föld.

A Vásártér u. 157. sz. alatti ház mögött van a legelőn a *Kőkereszt* (PÓ.), 1909-ben emelték. A *Faiskola-kert* (uo.) az Iskola és a Fő utca sarkán a nevét onnan kapta, hogy régebben az elemi iskola gyakorlókertje volt. Kispécselyen van a *Vasásó* (uo.). A falubeli *Hősi-kertben* az I. világháborúban elesett katonák 1931-ben emelt emlékműve van. A *Hősi emlék* szobrot a nemes-pécselyiek emeltették 1938-ban az I. világháború helyi áldozatainak emlékére. Áll az egyik nagy-pécselyi útkereszteződésben ma is egy *Harangláb* (PÓ.), mert a faluban nincs római katolikus templom, a hívők 1927-ben ezt a vasszerkezetet emelték a két harang számára. A kisebbik harangot Kispécsely-pusztáról hozták fel, a nagyobbikat Bácsi Imréné vásárolta 1936-ban a katolikus egyháznak.

HIVATKOZÁSOK

- Bé. = Békefi Remig: *A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban*. Budapest, 1907.
 C. = 1852 k. készült kataszteri térkép vázlata (croquis) (VeMFN.).
 Cs. = Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I – III., V.* Budapest, 1890 – 1913.
 DBK. = *Dorf Balaton-Kis-Szöllös in Ungarn*. Kat. térkép, 1858. MOL. – Térképtár [S 78 303. téka Balatonszöllös 006-016].
 DF. = *Dorf Fáész in Ugarn, Veszprimer Comit.* MOL. – Térképtár [S 78 298. téka Veszprémfajs 001-010].
 DHA. = Györfly György: *Diplomata Hungariae Antiquissima I.* Budapest, 1992.
 DN. = *Dorf Nemes Pecsél sammt Pusta Kis Pecsél in Ungarn, 1857.* MOL – Térképtár [S 78 319. téka Pécsely 010-015].
 DNP. = *Dorf Nagy-Pécsely in Ungarn, 1858.* MOL – Térképtár [S 78 319. téka Pécsely 020-027].
 DNPé. = *Dorf Nemes-Pécsely sammt Puszta Kis-Pécsely in Ungarn, 1858.* MOL – Térképtár [S 78 319. Pécsely 028-041].
 ÉP. = Veress D. Csaba: *Az évezredes Paloznak. Egy Balaton-melléki falu története a kezdetektől napjainkig.* Veszprém, 1993.
 GB. = *Gemeinde Balaton kis szöllös.* Kat. térkép, 1854. MOL. – Térképtár [S 78 303. téka Balatonszöllös 001-005].
 GK. = *Gemeinde Kis-Pécsöl in Ungarn, 1854.* MOL – Térképtár [S 78 319. téka Pécsely 009].
 GP. = *Gemeinde Paloznak in Ungarn, 1854.* MOL – Térképtár [S 78 319. téka Paloznak 001-003].
 GPe. = *Gemeinde NS. Pecsöl in Ungarn, 1854.* MOL – Térképtár [S 78 319. téka Pécsely 001-008].
 GPn. = *Gemeinde Pecselnagy in Ungarn, 1855.* MOL – Térképtár [S 78 319. téka Pécsely 016-019].
 HO. = *Hazai okmánytár.* Codex diplomaticus patrius Hung. Győr, Budapest, 1865 – 91.
 HKF. = *A harmadik katonai felmérés. 1869 – 1887. A Magyar Szent Korona Országai.* Arcanum Adatbázis Kft. DVD. 2007.
 Hnt. = *A Magyar Népköztársaság helységnévtára.* Statisztikai Kiadó Vállalat. Budapest, 1973.
 JO. = *Josephinische Aufnahme (josefínianus térkép).* A Magyar Királyság első katonai felmérése (1782 – 1785). Arcanum Adatbázis Kft. DVD. 2004.
 K1 = *1858-ban készült színes kataszteri térkép* (VeML. [Örvényesé: ZML., Pécselyé MOL.]).
 Li. = Lipszky, Joannes: *Mappa generalis regni Hungariae.* Pesthina, 1806.
 MKF. = *A második katonai felmérés. A Magyar Királyság és a Temesi bánság nagyfelbontású, színes térképei. 1819 – 69.* Arcanum Adatbázis Kft. DVD. 2005.
 MTHt. ZM. = Szaszknóné dr. Sin Aranka – Breinerné Varga Ildikó szerk.: *Magyarország történelmi helységnévtára. Zala megye I. (1773 – 1808).* Budapest, 1996.
 NNf. = *Nemespécsely és Nagypécsely zalavármegyei kisközség földrészelevezési vázlata és kimutatása.* Térkép és dűlőnevek az 1923-ban készített felmérés alapján. Kézirat, Józsa Tivadar tulajdonában.
 NP. = *Nemes Pécsely falu Kis Pécsely pusztával együtt Magyarországon, 1858.* MOL – Térképtár [S 78 319. Pécsely 042-049].
 OklSz. = Szamota István – Zolnai Gyula: *Magyar Oklevél-szótár.* Budapest, 1902 – 1906.
 P. = Pesty Frigyes 1864. évi kéziratos helynévgyűjteménye (VeMFN. IV.).
 PK. = *Pisky-kódex.* Dr. Rómer Flóris Ferencz: *Tihanyi vár regestuma 1585–1590-ig. I–II.* Történelmi Tár. 1879. 124 – 142., 565 – 582. III. = uo. 1880. 398 – 408.
 PÓ. = *Pécsely. Ódor Pál helynévgyűjtése.* Kézirat, 1982. dr. Józsa Tivadar tulajdonában.
 TA. = Tihanyi apátság alapítólevele. 1055. *Pannonhalmi Bencés Főapátság, Főapátsági Levéltár [Tihany fasc. I. n. 1.].*
 TÖ. = *A tihanyi apátság birtokösszeírása.* Erdélyi László szövegkiadása (PRT. X: 502–517).
 ÚMTsz. = *Új Magyar Tájszótár. I – V.* Budapest, 1979 – 2010.
 VeMFN. = Balogh L. – Ördög F. – Varga M. szerk.: *Veszprém megye földrajzi nevei IV. A Veszprémi járás.* Budapest, 2000.
 Vk.hh.jkv. = *VeML. Veszprémi káptalan hiteleshelyi jegyzőkönyvei.* Veszprém.
 VR. = Kumorovitz Bernát: *Veszprémi regeszták (1301 – 1387).* Budapest, 1953.
 ZML. = *Zala Megyei Levéltár.* Zalaegerszeg.